GRONDSLAGEN VAN HET CHRISTELIJK GEZIN

Lezingen en homilie van de 2e landelijke bijeenkomst
Stichting Contact Rooms-Katholieken

De Vechtsebanen
Utrecht
1987

HET GEZIN ALS GAVE EN OPGAVE

door
Dr. A.E.M. van der Does de Willebois

Vooraf een stukje geschiedenis. De geschiedenis is als een wijze grootmoeder. Wanneer wij op een ogenblik denken de zaken voorgoed in het honderd te hebben laten lopen, dan neemt zij ons bij zich en geeft ons troost der ervaring. Niet àlle geslachten hebben het er zoveel beter afgebracht dan wij.
Niet àlles wat wij nu zien wankelen, is vroeger stabiel geweest.

En veel van wat zich presenteert als niet-eerder gehoorde verschrikkingen, blijkt toch niet anders te zijn dan oude zonden in nieuwe vormen. Het antwoord daarop zal steeds weer moeten komen van eveneens oude deugden in nieuwe vormen. Vandaar het aandringen van Paus Johannes Paulus II dat de Kerk het nodig heeft zich onophoudelijk te vernieuwen.

En wat geldt voor de Kerk als geheel, geldt evenzeer voor de "Kleine Kerk en Het Gezin", waar *Lumen Gentium* over spreekt. Want naast de troost, geeft de geschiedenis ook de *les* van de ervaring - namelijk dat wij nooit zijn aangekomen en altijd weer opnieuw moeten beginnen. Een vermoeiende gedachte, maar het is niet anders.

Het gezin als hoeksteen van de samenleving?

Het gezin zoals wij dat kennen: een nogal sterk geïsoleerde en tegen de boze buitenwereld afgeschermde eenheid van ouders en kinderen, bestaat in die vorm pas sinds ongeveer 1800. Een kleine twee eeuwen dus.
Men noemt dat het moderne gezin, ter onderscheiding van het gezin uit de traditionele samenleving, waarmee - bij Shorter - bedoeld wordt de tijd tussen de Reformatie en de Franse Revolutie.

Het idee van de huiselijkheid met zijn *"Oost-west thuis best"* en *"Eigen haard is goud waard"*, is niet ouder dan de 19e eeuw. Voordien was dit een volstrekt onbekend begrip. In elk geval zijn de eeuwen door de functie en de vorm van het gezin niet steeds dezelfde geweest - ik kom daar nog op terug - en daarom weet ik niet of wij er wel goed aan doen al teveel en al te nadrukkelijk te spreken over *het* gezin als *de*hoeksteen van de samenleving.

En dit niet alleen omdat deze uitdrukking hier en daar de lachlust begint op te wekken - "kijk, daar gaat weer een hoeksteen", merken jongelui op bij het passeren van een auto volgepakt met pa, ma en kinderen. Nee, waar het mij om gaat, is dat deze uitdrukking teveel kan suggereren dat het gezin een soliede en onveranderlijk monolistisch instituut is, in plaats van een steeds opnieuw te hernemen levende gemeenschap.
Tegelijkertijd echter is het duidelijk dat als men ooit op zeer grote schaal het *principe* van huwelijk en gezin zou opgeven, men tevens de samenleving op zou geven. Er is echter geen weldenkend socioloog die dat ziet gebeuren. Veel meer dient onze zorg uit te gaan naar de hoedanigheid en in het bijzonder naar de sacramentaliteit van huwelijk en gezin.

Een stukje geschiedenis

Uit de geschiedenis kan ik binnen dit bestek slechts enkele grepen doen. Volgens de pionier op dit terrein, Phillipe Ariës, kende de traditionele samenleving vanaf de Middeleeuwen eigenlijk geen speciaal gevoel voor het kind en de kindertijd [2].

Kinderen waren dan ook gekleed als kleine volwassenen. Het kind-zijn was beperkt tot een absoluut minimum, en zodra de kinderen op eigen benen konden staan, werden zij opgenomen in de wereld van de volwassenen, betrokken bij alle werkzaamheden, spelen, feesten en gemeenschappelijke activiteiten.
Vervolgens werden de meeste kinderen reeds op 7- à 8- of 10-jarige leeftijd uit huis geplaatst, om elders in de leer te gaan en aldus zich de vereiste vaardigheden eigen te maken.

In het zeer hechte en kleurrijke gemeenschapsleven van die tijd kreeg het gezin al met al weinig of geen gelegenheid zich af te tekenen ten opzichte van de rest van de samenleving. Er bestond geen overgang tussen het publieke leven op straat en in huis, en men was dan ook nooit alleen.
Huizen met gescheiden bedden, kamers en gangen, komen pas na de 17e eeuw geleidelijk in zwang.
Het doet op het eerste gezicht merkwaardig aan dat in de katholieke middeleeuwen en daarin het gezin vóór alles een economische betekenis had.

Het was een productie-eenheid, en het had niet noodzakelijk een affectieve en socialiserende betekenis. De opdracht van het gezin bestond uit het bijeen houden van de bezittingen, het gezamenlijk uitoefenen van een beroep, onderlinge hulp om te kunnen overleven, en het in stand houden van de familie-eer. Het gezin had echter *geen* affectieve functie, en de overdracht van waarden en kennis,

in het algemeen de socialisatie van het kind, werd *niet* verzekerd door het gezin en daar ook niet door gecontroleerd [3].

Zoals er klaarblijkelijk in de traditionele samenleving weinig specifieke affectie tussen ouders en kinderen bestond, zo schijnen er in het algemeen ook weinig gevoelsbanden tussen de echtgenoten te hebben bestaan. Dit o.a. als gevolg van de streng gescheiden positie en taakverdeling tussen man en vrouw. Wat dat betreft een hemelsbreed verschil met het huidige kameraadschappelijke huwelijk. De vrouwen golden als de eerste bedienden op de hofstede, zij bedienden hun man aan tafel en mochten nooit met hem samen eten [4].

Ideeën als liefde of geluk kwamen niet ter sprake in het kleinburgelijke en boerenhuwelijk, en ook moest men niet proberen elkaar het werk uit handen te nemen. Wanneer de man het waagde een keer te melken of water te halen, typisch vrouwenwerk, dan werd hij direct afgestraft door een zogenaamde *charivari*, een bezoek van een broederschap van jongeren resp. vrijgezellen met ketelmuziek en bijbehorend ritueel, waarmee de sociale controle zich deed gelden.
Hetzelfde wanneer de man zich door zijn vrouw liet slaan of bedriegen en daardoor de sociale c.q. patriarchale orde ondermijnde [5].

Veronachtzaamde kinderen

Het áántal kinderen was over het algemeen niet groot. Dit vond zijn oorzaak niet alleen in de geringe overlevingskans van ongeveer 50%, maar was ook gevolg van gemiddeld laat trouwen - en veel ongehuwd blijven - omdat men zonder garantie voor voldoende inkomsten om een gezin te onderhouden, geen toestemming tot een huwelijk kreeg. Kortom, zoals Shorter formuleert, men was bereid persoonlijke wensen en ambities en het hele gamma van psycho-sexuele bevredigingen te laten

schieten, omdat de gemeenschapsverplichtingen in de eerste plaats kwamen [6].

Het klaarblijkelijke gebrek aan gevoel voor het kind en de grote mate van onverschilligheid dienaangaande, wordt wel toegeschreven aan de grote zuigelingen- en kindersterfte, die maakte dat men zich niet kon veroorloven zich gevoelsmatig aan de kinderen te hechten. Anderzijds was tot in de 18e eeuw min of meer verkapte kindermoord naar het schijnt een wijdverbreid verschijnsel.

Dit geschiedde door verstikking in het gezamenlijk bed, verwaarlozing, onbeheerd achterlaten, te vondeling leggen of anderzins. En dit gebeurde op zo grote schaal, dat Ariës vermoedt dat de sterke daling van de zuigelingensterfte vanaf de 18e eeuw o.m. verklaard wordt doordat men nu ophoudt de kleintjes te helpen doodgaan.

Hoezeer de economische noodzaak vóór het kind ging, wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door een zegswijze uit Montpellier betreffende het seizoen van de zijderupsteelt: "Als de zijderups gedijt, is het voor kindjes stervenstijd" [7]. De vrouwen hadden dan geen tijd voor hun zuigelingen. Hetzelfde gold voor de hennep- en graanoogst, en daarna voor de fabrieksarbeid.

Een ander voorbeeld van de gangbare onverschilligheid ten aanzien van kleine kinderen is de troost die de vrouw van een hogere ambtenaar in de 17e eeuw aan haar buurvrouw geeft, als deze zojuist bevallen is van haar 5e kind: "trek het je maar niet aan - zegt zij bemoedigend - voor ze in staat zijn je veel last te bezorgen, ben je de helft al kwijt, zo niet allemaal" [8].
Wij zijn dan in ons oude Europa wel ver verwijderd van het Oude Israël: "Kan een vrouw haar zuigeling vergeten? Zou een moeder zich niet meer ontfermen over het kind van haar schoot?"[9].

Tenslotte ontstaat dan in de 17e eeuw die merkwaardige gewoonte bij arm en rijk, de pasgeboren

babay's te laten verzorgen door beroepsminnen in ver-afgelegen plaatsen. De zuigelingen die het transport overleefden, brachten dan de eerste paar jaar door in een armzalige landarbeidershuisje, meestal onder erbarmelijke omstandigheden en in zwarte armoede.

Eén van de mildere beschrijvingen hiervan stamt van Rousseau: "Bij de geringste drukte wordt het kind (in windsels) als een pak kleren aan een spijker opgehangen; en terwijl de min... haar zaken bereddert, blijft de ongelukkige op die wijze gekruisigd. Allen die men in deze houding vond, hadden een paars gezicht; de borst was sterk gedrukt, zodat het bloed niet vrij was; het steeg naar het hoofd en nu meende men, dat de patiënt zeer zoet was - omdat hij de kracht niet had om te schreeuwen" [10].

Nog in 1780 berekende de prefect van politie in Parijs dat van de 21.000 kinderen in dat jaar in Parijs geboren, er 17.000 naar de beroepsvoedsters op het platteland gestuurd werden. Twee- à drieduizend werden in kindertehuizen geplaatst, en slechts 1.400 bleven er thuis; hiervan 700 verzorgd door een ingehuurde min, en slechts 700 door de moeder zelf [11].
Kortom, er was in heel Parijs vrijwel geen zuigeling te vinden. Aan deze scheiding van moeder en kind - die ook als de overlevenden terugkwamen niet overging in een echte gezinsopvoeding - kwam pas een einde toen begin 1800 de borstvoeding en de moederlijke verzorging in zwang kwamen.
Dit ging tevens gepaard met veel meer tederheid tussen de echtgenoten, en men begint nu te spelen en zich te amuseren met de kleintjes die thans voor het eerst bevrijd worden uit hun windselen.

Volgens een huisarts uit 1850, de bevrijding van een "marteling van absolute onbeweeglijkheid, die geen volwassene zou kunnen uithouden" [12] - al kan dit overdreven zijn, wanneer men bedenkt dat het wikkelen van vrijwel alle landen en tijden is geweest.

Het ontstaan van de huiselijkheid

Deze periode rond 1800 is dan ook de tijd dat de zogenaamde romantische liefde de betrekkingen tussen de jonge mensen gaat bepalen.
De sterke gemeenschapsstructuren beginnen zich op te lossen onder invloed van de Franse en industriële revoluties, de opheffing van de locale economieën, de idealen van de Verlichting betreffende de emancipatie van de individuele mens, de urbanisatie etc.

Jongelui laten zich niet meer door de gemeenschap voorschrijven wanneer en met wie te trouwen, zij gaan zelfstandig op vrijersvoeten, raken vervuld van elkanders individualiteit, en permitteren zich steeds meer sexuele vrijheden. Het leven gaat steeds meer uitdraaien in intimiteit, privacy, huiselijkheid en persoonlijk levensgeluk, om dan in onze tijd te eindigen met het andere uiterste van het gemeenschapsleven, namelijk de individuele zelf-ontplooiing als hoogste maatstaf.

De grote ommekeer voltrekt zich eigenlijk rondt de 17e eeuw, maar dan in de bovenste lagen, die van de aristocratie en de gegoede burgerij. Ineens komt nu het kind in het centrum van de belangstelling te staan, alsof, zo schrijft Ariës, *het voor het eerst in het collectieve bewustzijn doordringt dat ook een kind een onsterfelijke ziel heeft.*

Dit is de periode van de grote interieurschilders, de tijd waarin men scholen gaat stichten en in verband daarmee de opkomst van de grote pedagogen, moralisten, de Jezuïeten-colleges etc. Kortom, de opvoeding wordt nu systematisch aangepakt, de belangrijke taak van school en gezin.

Maar ook is dit de tijd van onmatig paternalistisch gezag. De gehuwde vrouw, schrijft Ariës, wordt

vanaf de 16e eeuw 'une incapable': geen enkele vorming, nagenoeg analfabeet en niet gerechtigd tot enigerlei handeling die niet door de man geautoriseerd is [13]. De onafhankelijke vrouw uit de Middeleeuwen zou zich hierin niet hebben herkend [14].

Tenslotte lijkt het uit deze tijd te zijn dat de hoeksteengedachte stamt. De vader wordt binnenshuis als een soort huiselijke monarch gezien, terwijl ook buitenshuis de vroede vaderen en regenten ertoe neigen zich voor God de Vader zelf te houden. Men spreekt dan over het gezin als de sociale cel, de basis van de staat, het fundament van het monarchistisch gezag [14a]. En het is natuurlijk o.m. vanwege deze historische link met het absolutisme, dat het moderne gezin door Marxisten, Liberalen en Feministen in een zo kwalijk daglicht is gesteld.

Als dan in de 19e eeuw tenslotte het gezin zich terugtrekt van de straat en zich afsluit voor de buren, wordt het "home sweet home" een geïsoleerd bastion en een veilige haven in de vijandige wereld van "the survival of the fittest". Het is echter niet de - vluchtige - romantische liefde tussen man en vrouw waarop het moderne gezin gebaseerd is.

De wezenlijke kern wordt gevormd door de realtie van de moeder en haar kleine kind [15]. Moeder en kind, dat is het hart, en van daar uit onstaat de warmte, de gezelligheid en de huiselijkheid rond de eigen haard, waarin ook de man en de oudere kinderen worden opgenomen en zich veilig voelen. Hoe dan deze gezinsvorm het in de huidige tijd zwaar te verduren heeft gekregen, als gevolg van de zeer instabiele huwelijken, de jeugd die zijn contacten elders zoekt, en de minachting van de emancipatoire ideologie voor het gezin, hoef ik U verder niet te vertellen.

Overigens neemt dit niet weg dat volgens sociologisch onderzoek van bijvoorbeeld Straver, een groot deel van de moderne - al dan niet als zodanig geregistreerde - huwelijken, nog steeds bijeen blijft op basis van de gemeenschappelijke taakstelling, in het bijzonder de opvoeding van de kinderen, maar ook het gezamenlijk dragen van ziekte, werkloosheid en andere problematiek [16].

Het "vrijzwevende paar"

Uit het voorgaande is wel gebleken dat men moeilijk van 'het gezin' kan spreken. Vanaf de Middeleeuwen was het gezin primair een economische produktie-eenheid, een klein bedrijfje met eenheid van woon- en werkplaats. Het gezin had geen affectieve functie- al kon dit er natuurlijk bijkomen, want liefde is tenslotte van alle tijden.

Maar over het algemeen vonden de affectieve uitwisselingen plaats in het warme en rijkgeschakeerde sociale milieu van het allesomvattende gemeenschapsleven. Privacy kende men eigenlijk niet, en er bestond geeen specifiek gevoel voor het kind. Vanaf de 16e tot de 17e eeuw was er een toenemend gevoel voor huiselijkheid, het gezin gegroepeerd rond de kinderen, maar nog steeds geen drempel tussen het leven in huis en in de straat.

In de 19e eeuw trekt het gezin zich dan in een soort egelstelling terug uit het openbare leven. Deuren en luiken worden gesloten, en zo ontstaat het thans nog gangbare gezinsbeeld. Dit veronderstelt over het algemeen een liefdeshuwelijk als uitgangspunt, maar deze zeer subjectieve liefde is weinig standvastig gebleken.

Door de toenemende nadruk op het erotisch leven van het echtpaar, op de individuele zelfontplooiing en het zich losmaken van sociale bindingen en objectieve normen en waarden, eindigt de echtverbintenis dan met wat Shorter noemt het 'vrijzwevende paar' dat ongebonden zijn gang gaat en 'spectaculaire splitsingen en fusies kan ondergaan' [17].

Tenslotte kan men met Röhling concluderen dat er voor het gezin - door alle school- en staatsbemoeienis - alleen de koesterende functie nog overbleef, hetgeen een te smalle basis lijkt; en dat het huwelijk kwetsbaarder wordt naarmate het niet meer wordt opgevat als een noodzaak het levensonderhoud te garanderen, maar als bekroning van een liefdesverhouding [18].

Het gezin als gemeenschapsvorm

Om nu nogmaals terug te komen op de hoeksteengedachte, dan zou ik zeggen ja, in zoverre men hiermee aan wil geven dat de gezinnen als het ware de lichaamsstof van de samenleving vormen. Uiteindelijk komt daar het overgrote deel van de burgers uit voort, en hoe harmonieuzer de gezinnen, hoe groter de kans op harmonieuze mensen en dus op een harmonieuze samenleving.

Meer dan het vage begrip liefde, lijkt *trouw* hier het sleutelwoord.
Dat geldt echter ook voor andere gemeenschapsvormen, en daarom zou ik zeggen zijn kloostergemeenschappen, leken-orden en, onder omstandigheden ook vrije vakbonden of andere solidaire groeperingen, in niet mindere mate dan het gezin als hoeksteen van de samenleving te beschouwen. Echter uitdrukkelijk alleen en in zoverre het gemeenschapsvormen betreft die gekenmerkt worden door een evenwichtig gevoel voor solidariteit en saamhorigheid enerzijds, en voor de individuele eigenheid van ieder afzonderlijk anderzijds.

Eigenlijk denk ik dat het er vooral op aan komt als maatschappij een principe van gemeenschapsleven te pakken te krijgen, dat zich dan vervolgens uitwerkt zowel in grotere verbanden als op de kleine schaal van het gezin.

En het is nu juist voor het vinden van dit principe dat wij bij het Evangelie uitkomen, omdat er bij

mijn weten geen andere godsdienst of levensbeschouwing is welke het Christendom kan evenaren wanneer het erom gaat het evenwicht te vinden tussen de waarde van het individu en de waarde van de gemeenschap, binnen het perspectief van een transcendente bestemming. Met andere woorden, wie naar de hoeksteen van de samenleving zoekt, komt uiteindelijk bij onze Heer Jezus Christus uit, die onze liefde is en ons verlangen, de alfa en de omega, de enige rots waarop een menselijke samenleving te bouwen valt.

Deze keuze impliceert dan een aantal elementaire waarden, zoals bijvoorbeeld uitgedrukt in de Tien Geboden - dat wil zeggen een aantal elementaire fatsoensregels, bekend uit de menselijke ervaring en bekrachtigd van boven. Zien wij gezinnen en andere gemeenschapsvormen op grote schaal desintegreren, dan ook de samenleving als geheel. Het één is niet het gevolg van het ander, het één kan ook niet gered worden zonder het ander, maar het één zowèl als het ander hangt samen met het veronachtzamen van een scheppingsorde die in wezen voor iedereen kenbaar is.

Kenbaar, omdat hij gegrift staat in ons hart, en valt af te lezen uit de natuur. Kennen dan op te vatten, met de Russische mystiek, als een afdalen van het verstand in het hart, waardoor het kennen niet een zaak blijft van het rationele intellect, maar integendeel, *kennen* valt dan samen met *liefhebben* (Het moderne denken drukt dit uit in de stelling dat wij weer een eenheid tot stand moeten brengen tussen de rationeel-analyserende wijze van kennen van de linker hersenhelft, en de meer gevoelsmatig-intuïtief-beeldende wijze van kennen van de rechter hersenhelft).

Hoe het zij, nu we hebben gezien dat huwelijk en gezin weliswaar een constant gegeven zijn, maar dat daarmee nog niets gezegd is over vorm en inhoud, moet de vraag gesteld worden: hoe ziet nu ónze opgave er uit; wat zou voor ónze tijd de leidinggevende gedachte van het gezin moeten zijn?

Hierover zal ik proberen enkele suggesties te doen, die ik dan hierbij gaarne ter discussie stel. Om met de deur in huis te vallen, ik denk dat zowel in de verhouding tussen man en vrouw, als tussen ouders en kinderen, het accent moet komen te liggen op de *menselijke persoon.*

Op de eerbied voor de waardigheid van de persoon van de ander. De menselijke persoon: niet deze of gene uitwisselbare partner, maar specifiek *deze* man en *deze* vrouw en *deze* kinderen, die niet toevallig maar als een gave en een opgave tot verwerkelijking, aan elkaar zijn toevertrouwd.

Persoon en gemeenschap

In verband hiermee allereerst enkele opmerkingen over het gemeenschapsgevoel. Ik denk niet dat iemand van ons terug zou willen naar het intense gemeenschapsleven van de Middeleeuwen en van de traditionele samenleving.
Het had zijn charme, maar een dergelijk gebrek aan privacy en een zodanige mate aan sociale dwang en controle, zouden wij niet verdragen. Toch hebben wij zeker wel een hunkering naar iets méér samenhorigheid dan in onze ik-cultuur het geval is. Een béétje meer sociale controle zou geen kwaad kunnen, en vooral zou, juist ook voor jonge gezinnen, wat meer sociale *steun* belangrijk zijn.

Gezinnen, zowel als individuele mensen, moeten, om te kunnen gedijen, zijn ingebed in een levende maatschappelijke structuur die hen de erkenning geeft van haar steun en waardering, en hen niet aan hun lot c.q. persoonlijke vrijheid overlaat.

Wanneer men thans naar het gemiddelde bedrijf, ziekenhuis of ministerie of welke instelling ook kijkt, dan kan men daar velerlei vriendelijke mensen aantreffen, maar bijna iedereen is er vooral op bedacht zichzelf in te dekken en veilig te stellen.

Men is zich voortdurend bewust van de eigen positie, en manipuleert bijna onbewust zijn omgeving met het oog op eigen voordeel en aanzien.
Het overleg in de verschillende organen is altijd quasi open en vertrouwelijk, maar achter de amicaal-sociale facccade, waarmee het zo gladjes communiceren is, mist men veelal de gevoelens van echte collegialiteit en samenhorigheid.
Zo ook op het gebied van wat men tegenwoordig de *twee-relaties* noemt. Vroeger was men gewoon bevriend of hield men van elkaar. Maar tegenwoordig *bouwt* men een *relatie* op, en kijkt dan wat de *inbreng* van de één voor het *functioneren* van de ander kan betekenen.

Als geheel levert dit soort zaken een nogal desolaat maatschappelijk landschap op, met weinig menselijke geborgenheid. Dat dit ook anders kan, leren moderne ervaringen als die van de charismatische beweging, maar bijvoorbeeld ook de massale renaissance van geloof en cultuur zoals die in Italië plaatsvindt dankzij de inspirerende beweging *Communione et Liberazione.*
Naast studenten en geestelijken, zijn het vooral veel jonge gezinnen die hierin met elkaar optrekken, samen scholen beginnen, buurtgemeenschappen vormen, voor elkaar inspringen, elkaar overal en altijd weten te vinden, en alle mogelijke sociale, culturele en religieuze activiteiten ondernemen.

Een dergelijk verbondenheid geeft een grote wederzijdse steun en erkenning, en vergemakkelijkt ook aanzienlijk de opvoedingssituatie. Een opvoeding die zich dan ook makkelijker richt op een echte *vorming* van de kinderen, en niet volstaat met ontplooiing, ontspanning en hygiëne.

In geïsoleerd levende gezinnen, ontstaat gemakkelijk een wat verkrampte opvoedingssituatie, omdat de ouders de neiging hebben te denken dat alle toekomstig wel en wee van hun kinderen, werkelijk geheel en al bepaald worden door de vroege ouder-kind relatie.
Hier is natuurlijk ook veel van waar, maar deze situatie ontspant onmiddelijk wanneer ouders

zichzelf kunnen relativeren door het besef dat zij geen psychologisch eindstation zijn, maar dat zij slechts verwijzende figuren zijn, namelijk verwijzend naar het Goddelijk Vaderschap.

In de tweede plaats valt er veel van de druk op ouders en kinderen weg, wanneer zij zich voelen opgenomen in een gemeenschap van gelijkgestemden. Het is nu eenmaal zo dat individu en gemeenschap elkaar bepalen en op elkaar zijn aangewezen.
De ik-identiteit van de menselijke persoon, benadrukt Erik Erikson, is enerzijds de uitdrukking van het eigen gezicht, van mijn zeer persoonlijke eigenheid; anderzijds drukt deze identiteit ook datgene uit wat de gemeenschap van mij verwacht dat ik zijn zal, en waarin zij mij haar steun en erkenning geeft. Zij geeft mij het vertrouwen te zijn wie ik zijn moet op de plaats waarin ik ben aangesteld [19].

Overigens betreft deze erkenning niet alleen mijn persoonlijke kwaliteiten, maar juist ook de *boven*-persoonlijke kwaliteiten die ik op grond van mijn functie ontvang- en die dus niets te maken hebben met enige persoonlijke verdienste. Integendeel, zij behoren tot nederigheid te stemmen.

Zo is het dankzij de Gemeenschap der Heiligen dat een vader weet dat hij niet alleen drijft op zijn persoonlijke hoedanigheden, maar dat hij ondanks al zijn ontoereikendheden, toch steeds ook Christus representeert. Zoals iedere vrouw - naar het voorbeeld van Maria, model van de Kerk - ook op haar beurt, beeld van de Kerk is.
Want het oerbeeld van het huwelijk is het verbond van Jahweh met het volk Israël, of ook de eenheid van Christus met zijn Kerk onder het beeld van Bruidegom en Bruid.

Op enigzins analoge wijze is in de mythologische godsdiensten ieder huwelijk steeds symbool van de oorspronkelijke *hiërogamie*: het heilige, kosmische huwelijk tussen de God-Hemel en de Moeder-

Aarde, waaruit al het bestaande is voortgekomen. Dit geeft dan meteen een aanwijzing over wat de plaats van de man is en wat de plaats van de vrouw, maar dat heb ik al uiteengezet in 'Het Vaderloze Tijdperk' [20].

De biologische grondslag

We hebben gezien hoe persoon en gemeenschap elkaar wederzijds bepalen en vooronderstellen, en dat daarbij de persoon op grond van zijn positie enkele bovenpersoonlijke kwaliteiten ontvangt, die het hem mogelijk maken zijn taak binnen de gemeenschap te vervullen. Deze kwaliteiten, zo bijvoorbeeld het gezag dat een vader toekomt, behoren hem dienstbaar te stemmen, omdat er geen eigen verdienste aan ten grondslag ligt.

Een tweede aspect van het persoon zijn betreft de lichamelijkheid. Primair manifesteert zich de persoon in de tastbaarheid en de begrensdheid van zijn biologisch-lichamelijke werkelijkheid. Daarbuiten bestaat hij niet en daarin liggen de wetmatigheden en de maat verankerd volgens welke zijn Maker hem gemaakt heeft.

Alles wat gemaakt wordt is altijd begrensd door het ontwerp van de maker. En juist omdat wij niet meer gemaakt willen zijn maar met de illusie willen leven van niets en niemand afhankelijk te zijn, valt het lichaam steeds meer in ongenade. Want het lichaam confronteert ons nog steeds met onze kwetsbaarheid en onze onmacht, en daarom maakt het angstig en opstandig.

In de Liberale Revolutie, zo schrijft O'Donovan [21], hebben wij ons eerst bevrijd van de beperkingen opgelegd door de religie en door de gemeenschap, en nu, dankzij de daartoe ontworpen technologie, ook van die van de natuur. Wij kunnen zo langzamerhand of zo schijnt het, vrijwel de gehele natuur naar onze hand zetten, ook al gaat dit ten

koste van het milieu, of beter gezegd, van de lieflijke schoonheid van de aarde: een bijverschijnsel waarin zich reeds het zelfvernietigde aspect van ons bevrijdingsstreven openbaart.

De medische technologie bijvoorbeeld levert nu op verzoek het ongedaan maken van een zwangerschap, het veranderen van geslacht of het omzeilen van onze dood en onze doodstrijd. Vooral echter hebben wij nu geleerd onze eigen reproduktie ter hand te nemen via *in vitro fertilisatie*, binnenkort aan te vullen met eugenetische maatregelen en genen-manipulatie. *Self made man* in optima forma dus.

Onder het welgekozen motto:'Beter dan God', kan nu in principe geleverd worden op bestelling, buiten iedere sexuele vereniging om; en de illusie onze eigen schepper te zijn lijkt compleet.

Ook past in dit kader van eigen macht en willekeur en het overstijgen van onze biologie, het opheffen van het geslachtsverschil resp. het uitwisselbaar maken van man en vrouw. Daartoe bijvoorbeeld introduceert men het begrip *androgyne mens*, dat wil zeggen een volstrekte abstractie, die verwijst naar een niet-bestaande totale mens die de mannelijke en vrouwelijke kenmerken in zich verenigt.

Na deze schijngestalte te hebben geponeerd, kunnen wij vervolgens spelen dat de man-vrouw populariteit als bio-psychologisch gegeven een achterhaalde positie is.
En nu de voortplanting toch ontkoppeld is van de geslachtelijke gemeenschap, is het ook niet moeilijk meer de zaken zo voor te stellen alsof er geen enkel wezenlijk verschil bestaat tussen homo- en hetero-sexueel 'huwelijk'; terwijl er altijd wel een *Gezinsraad* te vinden is om middels een kwasi-wetenschappelijk rapport te verklaren dat het ook voor kinderen geen enkel verschil maakt of zij nu worden opgevoed in een hetero- dan wel in een homo-sexueeel 'gezin' [22].

Zelfvernietiging als de laatste vrijheid

En toch, en toch, in hoeveel leugenachtige bochten wij ons ook wringen, onze naakte lichamelijkheid blijft ons nu en dan herinneren aan onze schamele werkelijkheid.
De relatie van de mens tot zijn lichaam is in de woorden van Oliver O'Donovan "The last frontier of nature" [23]. Wij kunnen in alles menen *de* en *onze* natuur overmeesterd te hebben, maar hier, in ons lichaam, geeft de natuur aan waar de grensen liggen van onze vrijheid en waar de bron van onze tijdelijkheid.

De enige mogelijkheid ons ook nog van deze, laatste beperking te bevrijden, zou liggen in de zelfvernietiging - vandaar, nogmaals, onze ambivalentie ten aanzien van het lichaam. Wanneer de duivel zijn almacht wil tonen, dan kan hij dat niet door een nieuwe schepping te maken. Hij kan alleen zijn macht demonstreren in de vernietiging van de bestáánde schepping. En inderdaad, hoe hoger wij reiken, hoe hoger de toren van Babel wordt, hoe groter de drang tot zelfvernietiging.

Niet toevallig is de zelfhaat een centraal gegeven in de neuroseleer, en hangt daarin steeds samen met hoogmoed en zelfoverschatting. Wanneer het armzalige, werkelijke Zelf, niet meer kan voldoen aan de grootheidsideeën van het zich almachtig wanende ik, dan kan het gebeuren dat in de zelfmoord het gehate Zelf door het hoogmoedige ik vermoord wordt. Een reactievorm kan men zich voorstellen op collectief niveau.

Ik ben er dan ook van overtuigd dat er een diepe samenhang bestaat tussen het feit dat ons technologisch kunnen, tegelijk met het instrumentarium voor een maakbare wereld en een maakbare mens,

het nucleaire potentieel voor onze zelfvernietiging heeft opgebouwd. Het zijn de twee gezichten van eenzelfde mentaliteit.

Maar dat is niet waar onze grote voormannen als Schillebeeckx en Rex Brico c.s., zich in hun rancuneuze ijver de meeste zorgen over maken. Hét grote schelden blijft nog steeds op de bekrompen Kerk en haar nog kleinzieliger Paus, die het wagen de mens aan zijn biologie te houden en daarmee aan de wetmatigheid van zijn Schepper.

En die het wagen er aan vast te houden dat de mens uitsluitend bestaat als man of als vrouw en anders niet; en dat die twee complementair en dus wezenlijk verschillend zijn. Natuurlijk moet de Kerk weer uitgerekend de natuur en dat lichaam naar voren halen, die we nu juist zo succesvol overwonnen en verdrongen hebben. En daarom spreken de spraakmakers geërgerd over de kerkelijke leer die "de gedachtenvorming over voortplanting *reeds bij voorbaat versmalt tot een biologisch gebeuren*"! Zoiets alsof je in het tijdperk van de electriciteit de gedachtenvorming over het licht nog zou koppelen aan de zon.

Hierop volgt dan het verontwaardige gesnuif over 'de biologistische visie' van het katholiek leergezag, alsmede sterke uitspraken volgens welke "de biologie de geest de wet niet mag voorschrijven" [24]. Waarom dat niet zou mogen en wat hier onder geest dient te worden verstaan, blijkt uit de context, handelend over de idyllische verheerlijking van de homosexuele liefde (de geest die zich door de biologie niet de wet laat voorschrijven), zoals onze modieuze apostelen die hoog in hun geloofsbelijdenis geschreven hebben. Uitgaande van de zeer aanvechtbare stelling dat homo-sexualiteit is aangeboren, belijden zij de homosexualiteit als een vondst van de Schepper"![25]

Maar als men alle aangeboren deviaties van de natuur vondsten van de Schepper wil noemen, dan weet ik er nog wel een paar. Rassendiscriminatie

bijvoorbeeld. Volgens sommigen berust dit op een aangeboren kudde-instinct, dat de andere soort afwijst. En dus is discriminatie een vondst van de Schepper. Evenzo kan men naast de aangeboren lichaams-afwijkingen als een Siamese tweeling, ook nymphomanie en necrophilie, psychopathie en sommige vormen van dementie etc., als even zovele vondsten van de Schepper presenteren.

In feite dus komt het erop neer dat heel de gebrokenheid van de menselijke natuur met zijn ziekten, zonden en gebreken, een vondst van de Schepper is. Anders gezegd, de erfzonde is een vondst van de Schepper.
Dus waarom zouden wij nog proberen ons te beheersen en niet te zondigen?
Dat zou dan eigenlijk tegen de scheppingsorde in gaan.

In dit licht bezien is het interessant te constateren wat er gebeurt wanneer onze kampioenen van de geest zelf de *biologie* de wet gaan voorschrijven. Dan ontstaan er bijvoorbeeld de slavernij van de Sexuele Revolutie, waarover de geëxploiteerde kinderen als einddoel van ons sex-toerisme in Zuidoost-Azië, nog lange tijd een woordje mee zullen spreken.

Tevens ervaren wij dan, dat wanneer deze promiscuïteit aanleiding wordt tot een noodlottige ziekte, een gerenommeerd staatsman bij ons zich geroepen voelt een tentoonstelling als 'Veilig Vrijen' te openen.
Het betreft dus de wacht bij de condoomautomaat, in plaats van in te zien dat men de mensen zou moeten helpen begrijpen dat de natuur niet onbeperkt met zich laat spotten. Het antwoord op een ongebreideld bestaan, is het aanbrengen van maat en matigheid. Dat is wat men beschaving noemt. En men kan beschaving niet vervangen door een condoom!
Een staatsman zou dat kunnen weten.

Lichaam en bloed

Hoe ook, biologistisch of niet, in eerbied voor de natuur, heeft de Kerk, in tegenstelling tot de protagonisten van de Liberale Revolutie, geen reden het lichaam onder stoelen of banken te steken.
Integendeel, zij heeft zo haar ervaring met de heiligheid van het lichaam. Wanneer shockeerde Christus zijn leerlingen het meest? Toen Hij hen zei: "Als ge het vlees van de mensenzoon niet eet en Zijn bloed niet drinkt, hebt gij het leven niet in U .... Wie Mijn vlees eet en Mijn bloed drinkt, blijft in Mij en Ik in hem" (Joh. 6,53,56).

Later valt dan alles op zijn plaats in de liefde en de eenvoud van dat gebaar waarmee Hij zichzelf voor altijd weggeeft: Dit is Mijn Lichaam - Dit is Mijn Bloed.
Wie van ons kan er ook maar aan beginnen deze even mysterieuze als onmiddelijke samenhang te begrijpen tussen het Lichaam en Bloed, en het Eeuwig Leven. Later vat de liturgie het nog eens samen in één enkel zinnetje: "Het Bloed van Christus beware mij tot eeuwige leven". Bijna absurd in zijn bondigheid - omdat het ons voorstellingsvermogen toch voor altijd te boven gaat.
Om het met Novalis te zeggen: "Wer kann sagen, Dass er das Blut versteht?" [26].

Dat te begrijpen, zou betekenen het mysterie van ons leven begrijpen, het levende lichaam dat heilig en onaantastbaar is, tempel van de Geest, en dat tegelijkertijd als een vluchtige schaduw voorbij gaat.
Zoals nu ons eeuwig leven niet denkbaar is zonder het lichaam - de verrijzenis van het lichaam, zo is en blijft ook het huwelijk primair een lichamelijke aangelegenheid. Hét kenmerk voor de huwelijksvoltrekking is altijd de lichamelijke vereniging geweest, waardoor man en vrouw één vlees worden,

en toch hun eigen identiteit behouden. Ook het huwelijk is een blijvend verbond in vlees en bloed gesloten.

Daarom ook is het verwekken en krijgen van kinderen, dus het stichten van een gezin, in de eerste plaats een lichamelijk proces. Het geschiedt in liefde en lust, in pijn en bloed, in tranen en vreugde. Waar kinderen op een ándere wijze verkregen worden, is er sprake van kinderen *nemen* of *bestellen* of *laten maken*. Dan echter sticht men geen gezin, maar sticht men hoogstens een consumentenbond. - De uitzondering hierop is natuurlijk een adoptie, maar dan (als het goed is) gaat men uit van het belang van bestaande kinderen die een gezin missen.

Een opgave voor het leven

Aan het eind van deze voordracht gekomen, bemerk ik eigenlijk pas aan het begin te staan van wat ik had willen zeggen. Daarom, na het aspect van de gemeenschap en van de lichamelijkheid, nog zeer kort iets over een derde aspect van het *persoon-zijn* in de huwelijkssituatie.
Wanneer men bereid is dit accent te leggen, n.l. het accent op de eerbied voor de waardigheid van de persoon van de ander, dan voert men een zeer objectief element in.

Het blijft, om een huwelijk in stand te houden, ongetwijfeld van nut wanneer men ook in materieel opzicht elkaar nodig heeft. Eveneens valt te hopen dat er iets van de romantische liefde en van sexuele aantrekkingskracht in het huwelijk bestaan blijft. Maar het concept van de *persoon* overstijgt dit alles - zonder het op te heffen - en vormt een meer soliede basis.
En wanneer men bereid is de opgave van het huwelijk te zien als een toewijding aan elkaar om de persoon van de andere tot volle wasdom te bren-

gen, dan begrijpt men ook dat dit niet kan zonder de trouw. Men begint dan namelijk aan een werkstuk dat een levenlang duurt.

Namelijk omdat de menselijke persoon niet een moment-opname is, maar integendeel, een levenlang nodig heeft om te worden die hij is. Het is een gestalte die zich voltrekt in de tijd, en waarvan wij hopen dat wij hem in het uur van onze dood min of meer voltooid aan de eeuwigheid kunnen toevertrouwen. In dit proces dragen wij elkanders leven. En zelfs waar dit zeer moeilijk gaat, blijft het toch vaak waar dat in geduldige volharding en verdragen van het lijden dat wij elkaar aan kunnen doen, tenslotte toch de één de ander gebracht heeft waar hij/zij zijn moest.
Bijna elke inspanning is uit te houden, en wie geduldig, stap voor stap gaat, komt vrijwel onveranderlijk uit bij het einddoel. Dat neemt niet weg dat er onvermijdelijke echtscheidingen zijn. In zo'n geval denk ik, is dit voor de partij die alles gedaan heeft om de situatie te redden, haar of zijn even onvermijdelijke aandeel in het lijden van deze wereld.

Dames en heren.
Veel is onbesproken gebleven. Zo bijvoorbeeld de kinderen; de kinderen, die het nieuwe zijn en die het nieuwe met zich meebrengen en ons blijven verrassen.
Want als alle verwijten, al het gezeur en al de opstandigheid hun werk gedaan hebben, dan blijven er de onverwachte wijsheid, de vrolijkheid en de levendigheid, de diepgewortelde trouw en de steun in zware dagen.

Maar anderzijds, waartoe ook al die woorden. Een levende gezinsgemeenschap spreekt voor zichzelf. Een werkelijk goed en gezellig en gelovig gezin, is altijd een weldaad. En niet alleen voor de gezinsleden zelf. Ik moet nóg de *alternatieve samenlevingsvorm* zien die het daar ook maar bij benadering tegen op kan nemen!

Ik dank U voor Uw aandacht.

Bilthoven juni 1987

Literatuur

A. = Phillipe Ariës, L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime. Ed. dus Seuil, 1973.
S. = Edward Shorter (1975). De wording van het moderne gezin. Ambo Herdruk (geenjrtl).
G.O.O. = Bernhard Kruithof, Noordman, de Rooy (redactie). Geschiedenis van opvoeding en onderwijs. SUN, Nijmegen, 1982.
H.C. = The History of Childhood. Edited by Lloyd de Mause. Souvenir Press, London, 1976.
1. S. 2.A. 3. A. p. 6-7. 4. S. p.63. 5. S. p.232. 6. S. p.24. 7. S. p.180. 8. A. p.60. 9. Jesaja 49, 14-15. 10. G.O.O. p.187. 11. H.C. p.37. 12. S. p.208. 13. A. p.23. 14. Régine Pernoud, La femme au temps des cathédrales. Ed Stock, 1980. 14a. A. p.240. 15. S. p.216. 16. C. Straver en A.M. van der Heyden, Voordracht tijdens besloten conferentie over Ouder-Kind:Keuzes in een veranderde samenleving, Sociologische benadering van de relatievorming en ouderschap. 17. S. p.291. 18. G.O.O. p.62-63. 19. Erik Erikson. Growth and crisis of the healthe personality. Psychological Issues, Vol. 1, No. 1. Inter nat. Univ. Press, New York, 1959. 20. Uitgeverij Tabor, Brugge, 1984. 21. Oliver O'Donovan. Begotten or made? Clarendon Press, Oxford, 1984. 22. Het betreffende rapport van de Gezinsraad is getiteld 'Kinderen bij homosexuele ouders', en verscheen in juli 1986. Ik heb de conclusies van dit rapport weerlegt in mijn artikel 'De Gezinsraad of het verraad van het gezin', Katholiek Nieuwsblad, 11-11-1986. 23. Oliver O'Sonovan, ibid. 24. Rex Brico, 'Ik schaam me voor mijn Kerk', Elseviers Magazine, 7 febr. '87. 25. J. van Kilsdonk s.j. Een vondst van de Schepper, N.R.C. Handelsblad d.d. 18-2-'87 Voor dezelfde gedachte zie ook het interview E. Schillebeeckx o.p. IKON, zondag 15-2-'87. 26. Cit. in: Walter Nigg, Die Hoffnung der Heiligen, Schwaben Verlag 1986.